

Богић РАКОЧЕВИЋ

ДИЛЕМЕ КАО ПОЕТСКЕ ОДРЕДНИЦЕ

Након развоја модерне са различитим поетичким огранцима између два рата, књижевна сцена у Београду просто врви од различитих –изама. У оптицају су експресионизам, авангардизам, експериментално-лудистички приступ језику, надреализам, традиционализам, и томе слично што су историчари књижевности окарактерисали као доба када плима европских поетских струјања заплускује и ту средину. У такав „експериментални” књижевни амбијент брзо се уклапа и млади Ристо Ратковић. Наиме, већ 1924., годину након доласка у Београд из Новог Пазара гдје је завршио гимназију, као студент Филозофског факултета уређује „Рефлексе младих”, а након тога „Умјетност” и алманах „Чаша воде”. Заједно са Мони де Булијем покреће лист „Вечност”, сарађује у „Политици” и „Правди.”

Године интензивног књижевног живота, ангажман у различитим редакцијама, дружење с протагонистима разнородних поетских гласова, обавезе на факултету и, прије свега, трагање за сопственом стабилнијом позицијом у својеврсном умјетничком галиматијасу, обиљежја су која тек у перцептивном оквиру припремају „иницијални материјал” средином двадесетих година прошлог вијека за дјела која ће Ратковић почети да објављује крајем треће деценије. Стваралачки кругови с којима је био у додиру, као и почетне сопствене књижевне рефлексије наговјештавали су Ратковића – слѣдбеника неког од нових, авангардних књижевних праваца, писца који је могао кренути било куда, само не стазама сјете, меланхолије и резигнације свијетом које упечатљиво дочарава у својим успјелим остварењима, дакле, стазама што представљају суштинске тачке од којих почиње да исписује своје пјесничко писмо.

Низ је чинилаца који нас наводе на закључак да се, заправо, Ратковић прерано и олако повукао из „трке” за сопствено мјесто под сунцем, боље

рећи његови хиперактивни емотивни сензори нијесу могли дуже ишчекивати неку врсту праведне локације мјеста у књижевности и животу. Наравно, трка за таква мјеста одувјек је тешка и неизвјесна, а Ратковић је посегао за лакшом варијантом – бјекством у оно што је већ носио у себи: неостварене имагинарне слике завичаја (пошто ни од њега много доброг није добио), убјеђење да је он предодређен за патњу (за шта ће му живот дати мноштво потврда) и беспоговорно мирење с постојећом ситуацијом. Повремени покушаји одмицања од властитог идентитета или, чак, његове промјене, остали су без резултата пошто је печат песимизма још у завичају дубоко утиснут у његово биће читав му је каснији живот не само обиљежен подсјећањем на њега, већ и урезивањем нових знакова који су га подсјећали да је сваки покушај његовог брисања узалудан. Бијело Поље почетком двадесетог вијека није се разликовало од других касаба на сјеверу Црне Горе чије су заједничке карактеристике заосталост, сиромаштво, национална и религиозна измијешаност и неизвјесна будућност. У раном дјетињству Ратковић макар не зна за глад пошто је његов отац Ђоко један од имућнијих трговаца чије ће богатство разлијети балкански ратови и Први свјетски рат. Људска страдања и немоћ код преосјетљивог младог Ратковића стварају слике о људима као страдалничкој врсти, а многе од тих слика представио је у умногоне аутобиографском роману „Невидбог” објављеном 1933. године.

Ратковић је, кажу његови савременици, био повучен и преосјетљив и у обичној конверзацији. Студенти у Београду из Црне Горе повремено су га посјећивали у његовом безусловном станчићу. Иако се радовао тим посјетима, није био много говорљив. У то доба живио је у крајњој оскудици и, како у сјећањима истиче Божо Булатовић, у поратном периоду, или пред крај живота живио је, практично, од милостиње. Његова животна филозофија оличена у особеној „скромности” осјећа се и у његовим приказима, посебно књизи „Ћутање о књижевности” (1928) гдје је у виду скица сабрао критичка размишљања о својим савременицима. Ријеч је, углавном о површним опсервацијама које ни изблиза немају упориште у, како је слједеће године писао – „корен у крви.” Наиме, писац варира једну Бодлерову програмску констатацију по којој је поезија укоријењена у тијелу, у физичким способностима, у животу. У Ратковићевој верзији то изгледа овако: „Мисао не може учинити преврат у духу ако њен корен није у крви.” Нешто слично, деценијама касније сублимираће плаховити Никита Станеску у чувеном крику – епитафу: „Ја сам само/мрља крви/која говори!” Уљуљканост у општепоетске иницијације са ипак традиционалистичким призвуком примјећујемо у књигама које је Ратковић објавио крајем треће деценије прошлог вијека. Ту су

„Мртве рукавице”, пјесме и пјесме у прози, краћа поема „Левиатан” и „Зорај”, драмска поема у три чина. Чак и насловна синтагма књиге „Мртве рукавице” асоцира на вишезначни недостатак заштите, или нечега што је подстиче, на неку врсту разоружаности пред надмоћношћу онога наспрам њега, на знак предаје у егзистенцијалном простору.

Ратковићеви емотивни конфликти, или животне дилеме као поетске одреднице подстакнуте су његовим животним ломовима који су му појачавали људску несигурност и очај, али и потребу да то пренесе у пјесму. Рајко Церовић добро запажа да је нешто конкретно и страшно требало да му се догоди како би га подстакло да напише своје најбоље пјесме. Прву упечатљиву потврду за то имамо након смрти његове жене крајем 1931. године, жене која му је била не само велика љубав, већ и један од ријетких животних ослонаца. Искуство тог губитка пренио је у антологијску поему „Поноћ мене”, као и у пјесми „Икона”. Тада је већ извјесно да се Ратковић дефинитивно формира као пјесник аутоопсервативне, аутобиографске матрице што наглашено карактерише његов лиризовани поетички опсег, матрице којом непрекидно пулсира присуство сопственог бола. У том периоду можемо уочити његове додирне тачке са Дисом и Ујевићем, пјесницима којима се, како је запазио млади Миодраг Павловић: „...свет чинио као паклено привиђење”... Ујевић пјева: „обновити се или умријети”, а Ратковић: „Заспати или умрети”... Судбинско питање изниче из неразријешене емотивне дилеме износећи на видјело нагомилану људску драматику. Сами наслов поеме „Поноћ мене” читаоца уводи у класичну дихотомију, тренутак у којем се формално завршава један и почиње нови дан, или казано језиком симбола, када се завршава један дио живота и наговјештава неки други, а у нашој устаљеној семантици поноћ и у свом дословном смислу означава потпуни људски песимизам, невид, дубоки мрак. Али, стих: „Заспати или умрети”... у свом инверзивном наставку: „Или се претворити у сунцокрет”... дакле, симбол живота, открива нам и пјесников паралелизам, односно притајену онтолошку двозначност која увијек завршава у корист онога што заиста јесте.

Осјећање таме као вјечите пјесникове короте која контекстуализује загробни и стварни свијет, загробну атмосферу и присуство егзистенцијалног безизлаза, само по себи наводи Ратковића да енергију искуства концентрише у енергију језика. Својим примјером он се у потпуности уклапа у емпиристички став по којем у основи свега сазнања стоји искуство, осјет. Ратковићева неразјашњеност свијета, или несналажење у њему непрекидно је одлагала и разјашњење његових нагомиланих дилема као животно-поетских одредница. Стално је бјежао од завичајних слика, а оне су га стално пратиле. Рецимо, у пјесми „Лим” дјечачким

сентиментом закључује: „Ниједна вода није ме као ти миловала” да би се у пјесми „Музеј” резигнирано присјетио нечега што је тако дубоко уписано у његовом сопственом искуству и мисли и чега се немогуће ослободити: „Кроз болни мој Санџак режале су оружане сенке предака/у кланцима залеђеним.” Тај „болни Санџак” и „сенке предака” одреднице су које пјеснику често представљају основну иницијацију и које ће, мање-више, варирати у својим књигама. Без обзира на тематску конкретност, концепцију мотивских цјелина, или одређене поводе настанка пјесама и поема, Ратковић се суштински никада није извукао из завичајног милеа, бјелополске и црногорске етнолошке и културолошке матрице. Његове најуспјелије пјесме преплављене су тим локализованим топосом, препознатљивом лексиком дубоко укоријењеном у црногорски етнос, обичаје – традицију. „У Санџаку се само пева и плаче” закључује пјесник, а како каже Исидора Секулић: „... не јауче се, и не шали се, и не љуби се на исти начин у Црној Гори и Шумадији, у Босни и у Војводини.”

Ратковић као пјесник, што прије свега и јесте, није скривао ни своју тежњу ка другости сходно спознаји да пјесник не може бити срећан ако емотивно промишља свијет који је, сам по себи, одувјек несрећан, али је остао писац сопствене лирске биографије, свједок сопственог свијета као извора тјескобе.”Кроза ме као да неко други провирује” каже у пјесми „Неко”, али тог „другог” потиснуће мирење са спознањем сопственог живота као неизбјежног удеса па у пјесми „Сину” поручује: „Зар да се над твојом невином главом/вије привиђенска застава мојих снови?” Фантазмагорија као главни троп модернизма, боље рећи фантазмагорично и симболичко бјекство у сан уједно је и покушај одмицања од спознаје постојећег стања, одређене ситуације из које пјесник мотивски израста да би јој се у пјесми вратио цјеловитим смислом. Још је Сократ говорио: „... ја сам спознаја коју носим али је не могу донијети; тежина спознаје коју носим ме гуши, уништава. Рецимо, Кафка је преписивао снове, Борхес их је каталогизовао, а Кастанеда је практиковао сан да би досегао неке од сфера несагледивог.

Сличне емотивне застоје (као у пјесми „Сину”) и помијешана осјећања запажамо и у осталим дјеловима фрагментарног свијета Ратковићевих иницијација, када је, на примјер, ријеч о жени, или краткотрајној љубави, друговима и пријатељима (гдје не премашује сферу патетичних исповијести), и томе слично. Психосоцијалну аутодефиницију, односно песимистички животни став пред тешкоћом која се прихвата као готова чињеница, налазимо и у његовим пјесмама социјалне конотације. На примјер, у пјесми „Без пристаништа” (чији је назив индикативан у том смислу) Ратковић императивно саопштава: „Нек заиграју на нама

вашке/И наше труле кошуље/Свет није наш/Пијмо!” Опште узев, његова поезија личи на својеврсну исповједаоницу па када он каже да (актуелни) свијет није његов то нам звучи некако неприродно пошто је управо свијет који искуствује парадигматска одредница његове поезије и дјела у цјелини. Ратковићев, оксиморонски речено – мрачни сјај подразумева и оксиморонско, парадоксално и инверзивно претраживање традиционалних трагова, али и сопствених новосазнајних мелодијских и симболичких рефлекса. Та интуитивна, спонтана вјерност сопственој слици о себи као носиоцу застава меланхолије, горчине и очаја видна је и у пјесми „Звер – јагње”: „Јагње моје Јагње Пламено,/паси ми цвеће, Цвеће Ледено”, гдје графемска симболика појачава емотивни интензитет непоправљивог мизантропа који не може наћи своје мјесто у свијету гдје се осјећа живим. Не знамо да ли по узору на његово „Звер – јагње” доцније ће, кроз поступак оживотворења одређених ситуација, на сличној основи поједине пјесничке конструкције правити низ пјесника у Србији и Црној Гори међу којима су посебно карактеристичне пјесме Матије Бећковића, Новице Тадића, Милосава Тешића, Илије Лакушића и Бећира Вуковића.

Дипломатска служба у Француској, Египту и Совјетском Савезу није на Ратковића подстицајно дјеловала у књижевном смислу, а његове пјесме настале у Египту, односно збирке „Додири” и „С Оријента” инспирисане сусретом с древном цивилизацијом може сублимирати његова констатација: „Све је чудно под капом небеском”, и та чулна перцепција с универзалном, општељудском димензијом као да је једна од одредница које му том својом (за)чудношћу нијесу дозвољавале да ишта приведе крају. Ратковићеву, условно речено, издвојену позицију у модернистичком субјективизму и кушање онога што побуђује пажњу апокалиптичног тона као да заокружује мисао Меше Селимовића по којој је човјек увијек и свуда на губитку. Ратковићева животна инокоштина, посебно у послеријатном периоду када су га пратили заборав и напуштеност, све до 1954. године када умире у сиромаштву и самоћи, правиће од смрти, као једине истине свијета, специфичан језик, одређену транскрипцију, препис који умножава његово писмо. Стога се његове пјесме углавном и служе једним гласом, једном перспективом.

Ратковићев пјеснички дијапазон креће се од обичности, једноставне изјавне синтаксе и донекле рационализованог пјесничког става до концентрације искуства дубоке самоће и песимизма. Његово вриједносно неуједначено пјесништво час има призивок профаног и уобличеног у препознатљиве поетске симболе, каткад је у равни помињане фантазмагорије која је омогућавала пјеснику да пројектује приватне слике, али је постојао и јавни простор у којем се оне могу колективно искусити. Ва-

лерио Магрели је писао да: „...у начелу писати значи сакрити, /одузети стварности нешто/чије ће одсуство осјетити”, а Ратковић је у својој поезији од стварности преузимао, попут романтичара, сву невољу свијета. Као његов меланхолични посматрач и интерпретатор читаоца доводи пред дилему да ли он, заправо, ствара умјетност или слика стварност која тако снажно утиче на његово стваралаштво. Сходно духу његовог времена, неоствареним сопственим жељама и надама, његови стихови с повишеном интонацијом рефлектују и антилирско, веристичко начело по којем је свијет често свођен на једноставне, одбојне чињенице.

У послеријатном периоду згаснула су пјесникова чула и у забораву је чекао судњи час. И Ратковић је, попут многих других пјесника, сведен на неколико пјесама. Но, и то је довољно да га ни данас не заобилазе антологијски избори, критичарска пажња, лектира и томе слично. И отимање, наравно, о њега у смислу национално-књижевној припадности што потврђује и његова заступљеност у петнаестак антологијских избора у Црној Гори и Србији. Чињеница је, као што смо навели, да је цјелокупно његово дјело утемељено у етнолошко-културолошкој матрици Црне Горе, а да се као писац остварио у Београду. Свакако, добра књижевност подразумијева наднационалне категорије, али се Ратковићу нијесмо довољно одужили ни ми овдје, ни они у Београду. И не само одужили, већ ни искупили за однос према њему за његовог живота. Мислим да је овај скуп један од правих корака у том смјеру.

Bojić RAKOČEVIĆ

DILEMMAS AS POET DECREE

Summary

Emotional conflict or dilemmas of life as poet decree of Risto Ratkovic are stirred up with his breaks of life which has, however, strengthened human lack of self-confidence and despair as well as his need to transmit all of that in the poem. First impressive confirmation for this we do have after death of his wife, 1931. She was not only his great love but also his rare support in life. He has transferred experience of that lost into the antological poems „Ponoc mene” and „Ikona”. He was formed as an auto-observations and autobiographer poet during that time. All of this emphasizes his lyrical poetical scope in which constantly pulsates presence of his own pain. His inexplicable of world was delay explanation of his dilemmas as poet decrees. No matter on that kind of thematically concretes, conception of motives or reason of origin of his poems, Ratkovic has never get out from homeland milieu, from Montenegrin and Bijelo Polje ethnological and cultural matrix. His greatest poems have been flooded with local vocabulary, deeply rooted in Montenegrin customs and tradition.